

УДК 373.5.015.31:7-056.24

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Крістіна Черкашина¹, Ірина Гарабазій²

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького¹
Ліцей № 24 Мелітопольської міської ради Запорізької області²*

Анотація:

У статті розглянуто естетичне виховання учнів з особливими освітніми потребами в сучасних умовах як один із найважливіших аспектів формування особистості, з'ясовано основні напрями естетичного виховання. Провідним завданням естетичного виховання є формування в учнів художньо-естетичних і творчих здібностей. Висвітлено умови формування та розвитку творчих здібностей учнів з особливими освітніми потребами.

Розглянуто та проаналізовано естетичне виховання дітей з особливими освітніми потребами в сучасних умовах. Визначено, що естетичне виховання дітей з особливими освітніми потребами полягає у правильному розумінні, оцінці, вихованні та вдосконаленні здатності людини сприймати красу в мистецтві та у житті. У школі діти з особливими освітніми потребами отримують можливість знайомитися з явищами мистецтва, і вчителю необхідно акцентувати увагу учнів на естетичних якостях тих чи інших явищ життя і мистецтва. Так поступово у дітей з особливими освітніми потребами зможуть розвинути досить стійкі естетичні уявлення та смаки.

Ключові слова:

естетика; естетичне виховання; учні з особливими освітніми потребами; творчі здібності; спеціальні класи.

Resume:

Cherkashyna Kristina, Garabazhii Iryna. Aesthetic education of children with special educational needs in modern conditions.

The article examines the aesthetic education of students with special educational needs in modern conditions as one of the most important aspects of personality formation, and the main directions of aesthetic education are clarified. The leading task of aesthetic education is the formation of students' artistic, aesthetic and creative abilities, special classes.

The conditions for the formation and development of creative abilities of students with special educational needs are highlighted. Attention is paid to the formation of cognitive and motivational aspects necessary for the performance of the activity, as well as the assimilation of its main structural components and their importance in the overall structure. The main principles of aesthetic education of students and the ways of their observance have been clarified.

It has been proven that the aesthetic education of students with special educational needs is an organized, purposeful and active process.

The aesthetic education of children with special educational needs in modern conditions is considered and analyzed. It was determined that the aesthetic education of children with special educational needs consists in the correct understanding, evaluation, education and improvement of a person's ability to perceive beauty in art and in life. At school, children with special educational needs get the opportunity to get acquainted with the phenomena of art, and the teacher needs to focus students' attention on the aesthetic qualities of certain phenomena of life and art. In this way, children with special educational needs will gradually be able to develop stable aesthetic ideas and tastes.

Key words:

aesthetics; aesthetic education; students with special educational needs; creative skills.

Постановка проблеми. В сучасних умовах виховання дітей з особливими освітніми потребами одним із найважливіших аспектів формування особистості є естетичне виховання та розвиток естетичної культури школярів.

Естетичне виховання (від гр. *Estenomaui* – «сприймати почуттями») визначається як розділ педагогіки про виховання почуття прекрасного та зовнішньої привабливості, високих смаків і естетики поведінки, заснованої на законах краси. Естетичне виховання – це здатність проникати в усі сфери життя, формування естетичного ставлення до дійсності загалом, а не лише до мистецтва. У зв'язку з цим, великого значення набуває осмислення конкретних питань естетичного виховання, образотворчої діяльності та базових теоретичних засад формування естетичної культури особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання естетичного виховання, саморозвитку, формування естетичної культури є одними з найважливіших завдань сучасної школи. Ця тема широко висвітлена в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів, зокрема, це В. Сухомлинський, А. Щербо, Е. Кярнер, та інші. У педагогіці важливість естетичного виховання

учнів з особливими освітніми потребами висвітлюють А. Капустіна, І. Дмітрієва, Н. Тарасенко, О. Гаврилов. Науковці зазначають, що естетичне виховання починається з усвідомлення певного базового запасу естетичних вражень, без якого не може виникнути здатність чи інтерес до естетично значущих предметів і явищ та їхніх колористичних якостей. На основі отриманих вражень і знань естетичне виховання формує різнобічну здатність до емоційно-чуттєвого життя та ціннісне ставлення до світу. У процесі естетичного виховання формуються творчі здібності особистості.

Головним завданням естетичного виховання є формування художньо-естетичних і творчих здібностей, розвиток образного мислення учнів. Науковцями висвітлено умови формування та розвитку творчих здібностей учнів з особливими освітніми потребами. Приділяється увага формуванню когнітивного та мотиваційного аспектів, необхідних для виконання діяльності, а також засвоєнню її основних структурних компонентів та їхнє значення в загальній структурі. З'ясовано основні принципи естетичного виховання учнів та шляхи їхнього

дотримання. Доведено, що естетичне виховання учнів з особливими освітніми потребами є організованим, цілеспрямованим і активним процесом.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розглянути та проаналізувати процес формування естетичного виховання дітей з особливими освітніми потребами в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Естетичне виховання – це процес цілеспрямованого і систематичного формування умінь адекватно сприймати, правильно розуміти, вірно оцінювати прекрасне в природі, мистецтві і суспільстві, а також розвиток здібностей створювати гарне (Сухомлинський, 1997).

Естетика – наука про загальні закономірності художнього освоєння дійсності людиною, суть і форми відображення дійсності й перетворення життя за законами краси. Естетика як наука вчить загальним закономірностям естетичного пізнання та перетворення дійсності, це спосіб пізнання світу. Ідеї естетичного виховання бере свій початок ще в глибоку давнину. Вони були зумовлені розвитком суспільства, зміною його цінностей, розвитком естетики як науки, розумінням природи як предмета.

Естетичне виховання – поняття дуже широке. У нього входить виховання естетичного ставлення до природи, праці, суспільного життя, побуту, мистецтва. Однак пізнання мистецтва настільки багатогранне і своєрідне, що воно виокремлюється із загальної системи естетичного виховання як особлива його частина. Естетичне виховання тісно пов'язане із сучасністю і перебуває під її сильним впливом. Це пояснюється тим, що рівень культурного розвитку суспільства в цілому залежить від культурного рівня кожної окремої людини. Для того, щоб насолоджуватися і творити красу, необхідні якості, які складають естетичну культуру людини. Першоосновою для виховання цієї культури є естетичне почуття, тобто особлива емоційна чутливість до прекрасного. Однак для того, щоб повноцінно розпізнавати красу і виражати себе в художній творчості, необхідні теоретичні і конкретні знання, які допомагають розвивати естетичні цінності, тобто уявлення і поняття про естетичний світогляд.

В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренко стверджує, що естетичне виховання – це складова частина виховного процесу, яка безпосередньо спрямована на формування й виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини (Гончаренко, 1997).

Естетичне виховання формує й удосконалює в дитини здатність сприймати прекрасне в мистецтві та житті, правильно розуміти й оцінювати його. У навчальному посібнику «Педагогіка» автори Д. Мазоха та Н. Опанасенко під естетичним вихованням розуміють процес формування в учнів здатностей сприймати та правильно розуміти прекрасне в навколишньому середовищі та мистецтві, процес формування естетичної свідомості, розвитку творчих здібностей, хисту в різних галузях естетичної діяльності, процес формування естетичного досвіду особистості. Складові частини естетичного досвіду такі: естетичні почуття, естетичний ідеал, естетичні погляди, смаки, інтереси, потреби й естетична діяльність (Мазоха, & Опанасенко, 2005).

Отже, естетичне виховання – це не викладання якогось спрощеного дитячого мистецтва, а систематичний розвиток органів чуття та творчих здібностей учнів з особливими освітніми потребами, що розширяє їхні можливості насолоджуватись красою та створювати її (Базилевська, & Чигрина, 2020).

Сукупність педагогічних засобів, направлених на розв'язання цих задач, складає основу роботи з естетичного виховання. Особливість естетичного виховання полягає в тому, що воно, перш за все, зачіпає почуття людини, викликає у неї різноманітні хвилювання, створює емоційну атмосферу, спонукає до спілкування з прекрасним. Естетика шкільного життя – ось де ховається резерв зростання якості навчально-виховного процесу.

Кожна дитина по-своєму унікальна. Кожна дитина має свій розвиток. Та помилкову думку мають ті, хто вважає мало розвиненими тих дітей, розвиток яких ускладнено порушеннями. Але це неправильно. Просто такі діти розвинені інакше. Не так як їхні однолітки. Це – діти з особливими освітніми потребами.

Діти з особливими освітніми потребами заслуговують на те, щоб оточуючі відкрили для них двері в красивий, веселковий навколишній світ, де б вони жили у світі краси, казки, малюнків, музики, творчості і фантазії.

У початковій школі діти засвоюють систему знань і навичок, яка надає їм можливість оволодіти професією і стати корисними членами суспільства. Рішення цієї задачі невідривно пов'язане з виховною роботою.

У спеціальних (корекційних) класах початкової школи закладаються основи формування особистості дитини, виховуються з них не тільки свідомі громадяни і гарні спеціалісти, а і люди з розвинутим естетичним почуттям.

А. Макаренко казав: «Прагнення до краси, міцно закладене природою в кожній людині, є міцний важіль, яким можна повернути людину до культури». Крім того, формування естетичного ставлення дітей до дійсності і мистецтва, естетичне виховання паралельно робить свій внесок в їхній всебічний розвиток. Р. Тагор говорив: «Неможна виховувати повноцінну людину без виховання в неї почуття прекрасного». Але естетична потреба – це не вроджені якості. Вони формуються під впливом навколишнього середовища і педагогічної дії. Естетичне виховання в корекційних класах – невіддільна частина єдиного корекційно-виховного процесу. При створенні належних педагогічних умов діти з проблемами у вихованні і навчанні мають значні успіхи в естетичному розвитку, хоч і не в змозі досягнути того рівня, який притаманний для їх однолітків у масовій школі.

Недоліки пізнавальної, мовленнєвої, емоційно-вольової сфери дітей з особливими освітніми потребами ускладнюють розв'язання естетичних задач. Згідно дослідження Н. Лисенко та Л. Буланової, такі діти можуть залишатися абсолютно байдужими до деяких видів мистецтва. Наприклад, до спектаклів, музичних творів, які виражають смуток, печаль, роздуми тощо. Маючи значні корекційно-розвивальні можливості, естетичні засоби виховання розкривають перед дитиною реальний світ, розширюють його кругозір (Лисенко, 2016; Буланова, 2011).

У процесі естетичного виховання важливо навчити учнів розуміти й сприймати красу. Спостерігаючи прекрасне, людина не може залишатися байдужою, вона переживає, відчуваючи любов або ненависть. Під час естетичного сприймання виникають певні емоції.

Сформовані естетичні смаки та естетичний ідеал і розвинена здатність оцінювати прекрасне дають людині змогу зрозуміти суть прекрасного. Сприймаючи прекрасне, аналізуючи побачене, порівнюючи з відомим і баченим раніше, людина дає йому певну оцінку.

Естетичне виховання також пов'язане з такими поняттями, як естетичні знання, естетичне сприймання, естетичні судження, естетичні ідеали, естетична діяльність. Усі вони в комплексі розкривають сутність естетичного виховання, розширюють його палітру.

Естетична культура, як зазначає В. Лозова, передбачає сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, розвиток здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потребу вносити прекрасне в оточуючий людину світ, оберігати природну красу.

Естетичне сприйняття є початковим моментом у процесі естетичного ставлення до дійсності. Проявляється воно у спостережливості, в умінні помітити найбільш суттєве, що відображає зовнішню і внутрішню красу предмета, явища, процесу.

У процесі естетичного виховання важливо розвивати естетичні судження, які передають ставлення особистості до певного об'єкта, явища. Не варто нав'язувати школярам своїх міркувань, а потрібно допомагати їм виявляти самостійність в оцінці тих чи інших предметів, явищ з погляду їхньої естетики. Лише згодом з досвідом формується певний естетичний ідеал як своєрідний зразок, з позицій якого особистість оцінює певні явища, предмети навколишньої дійсності. Естетичний ідеал відображає певні уявлення людини про красу, підкреслює критерії, за якими варто оцінювати ті чи інші явища, предмети. Поняття естетичного ідеалу є, певною мірою, фактором індивідуальним (Лосєв, 1983).

Особлива роль в естетичному вихованні у корекційних класах належить заняттям з музики, образотворчого мистецтва, театральної діяльності. Метою цих занять є виховання естетичних почуттів особливих дітей і розвиток їхніх творчих здібностей. У процесі занять музикою і творчістю у дітей активується мислення, формується цілеспрямована діяльність і стійка увага. Співи, які супроводжувалися музикою, а також ритмічні рухи під музику дисциплінують дітей, виховують організованість. Діти привчаються слухати музику, вникати в її зміст, у них накопичується певний запас музикальних уявлень, розвивається уява, з'являється потреба виразити музику через рух.

Найдоступнішими рухами є різні види ходи, бігу, підскоків. За допомогою цих нескладних рухів легко засвоюються уявлення про танець, як про предмет музичного циклу, тісно пов'язаного з музикою. Ці рухи наші вчителі використовують на уроках ритміки та на інших уроках в якості фізкультхвилинок. На розвиток ритму впливають арт-ритмічні вправи. Діти із задоволенням супроводжують вивчені пісні власними ритмами. Така гра надає більшої емоційності виконанню. Гра-пантоміма «Впізнай музичний інструмент» допомагає під час сприйняття музичного твору впізнавати музичні інструменти і на мить побути інструменталістом-виконавцем. Гра «Намалюй музику»: декілька хвилин – і дитина опиняється у світі музичних звуків. Допомагають в цьому кольорові олівці.

Такі заняття тренують перш за все мозок та рухомість нервових процесів. Такі вправи під

музику є одним з найзахоплюючих видів діяльності, грою, можливістю виразити свої емоції, реалізувати свою енергію, тому благотворно впливають на стан і виховання дитини.

Заняття художньою діяльністю створюють основу для повноцінного і змістовного спілкування дітей з особливими освітніми потребами між собою і з дорослими. А в колективній творчій діяльності формуються уміння продуктивної взаємодії дітей і педагогів. За умови ефективного керівництва у дітей розвиваються важливі психічні процеси, формуються компоненти різних здібностей, і не тільки художні, а й інтелектуальні.

Підсумовуючи дослідження педагогів і психологів кінця ХХ ст. з проблем взаємодії малюнка і слова, Г. Ващенко приходить підсумовує, що малюнок – це особливий вид мовлення, з його допомогою дитина намагається розповісти про предмет (Ващенко, 1994).

На уроках літературного читання діти виражають своє ставлення до героїв через малюнок. Завдяки вправі «Мандали з піску» учні, використовуючи круглі форми або мандали, створюють власні візерунки, виражаючи свою творчість за допомогою піску. Виконуючи вправу «Ігри на розвиток кольорів», діти мають визначити і використати різні кольори, виразити свої власні вподобання стосовно кольору.

Заняття художньою діяльністю розвивають образне мислення, сприймання, уяву, пам'ять. У процесі творчої діяльності створюються задовільні умови для формування у дітей моральних якостей.

Оволодіння уміннями і навичками у процесі декоративної діяльності і ручної праці в молодших класах має велике значення для подальшої трудової діяльності людини незалежно від того, в якій сфері вона буде працювати (розвиваються окомір, чіткість і повнота зорових уявлень, почуття кольору,

ритму, уміння планувати послідовність операцій).

Впроваджуючи вправу «Колаж із текстур», вчителька пропонує дітям за допомогою матеріалів різних текстур (тканини, паперу, картону) створити колаж, доторкаючись до різних текстур.

Уява тісно пов'язана з емоціями. Активна робота фантазії викликає широку емоційну картину стану дітей. Загальновідомо, як діти сприймають казки. У процесі уявлення себе казковим персонажем у дитини формується цілий ряд особистісних якостей, таких як справедливість, сміливість, почуття гумору. Найулюбленіші ігри особливих дітей: «Я – актор», «Казкова театральна гра». Діти створюють казкові образи, використовуючи іграшкові декорації.

Театралізована діяльність сприяє розвитку вищих психічних функцій: пам'яті, уваги, мислення, допомагає особливій дитині засвоювати моральні й етичні норми – розрізняти добро і зло, співчуття і ненависть, сміливість і боягузтво. Таким чином, естетичне виховання розвиває духовні здібності дитини, гармонізує особистість.

Висновки. У статті здійснено розгляд та аналіз естетичного виховання дітей з особливими освітніми потребами в сучасних умовах. Було визначено, що естетичне виховання дітей з особливими освітніми потребами полягає у правильному розумінні, оцінці, вихованні та вдосконаленні здатності людини сприймати красу в мистецтві та у житті. У школі діти з особливими освітніми потребами отримують можливість знайомитися з явищами мистецтва, і вчителю необхідно акцентувати увагу учнів на естетичних якостях тих чи інших явищ життя і мистецтва. Так поступово у дітей з особливими освітніми потребами зможуть розвинутися досить стійкі естетичні уявлення та смаки.

Список використаних джерел

- Базилевська, О.О., & Чигрина, В. А. (2020). Естетичне виховання учнів з особливими освітніми потребами в позаурочній діяльності засобами образотворчого мистецтва. *Інноваційна педагогіка, Науковий журнал Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій*. 25 (1), 119–122.
- Буланова, Л.М. (2011). *Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами: соціально-творчий проєкт*. Шкільний світ Позашкільля. Київ. 7 (42), 14–17.
- Ващенко, Г. (1994). *Виховний ідеал*. Полтава: Полтавський вісник, 7, С. 102.
- Гончаренко, С. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь. 376 с.
- Дубяга, С.М., Гарабазій, І.М., & Стасенко, О.В. (2012). Естетичне виховання учнів початкових класів засобами художнього слова. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія:

References

- Bazylevska O.O., Chygryna V.A. (2020). Aesthetic education of students with special educational needs in extracurricular activities by means of visual arts. *Innovative Pedagogy, Scientific Journal, Black Sea Research Institute of Economics and Innovation*, Issue 25, Volume 1, pp. 119-122. [in Ukrainian]
- Bulanova L.M. (2011). Socialization of children with special education needs/social and creative project. *School world Extracurricular*. K., 2011. No. 7 (42). 14–17. [in Ukrainian]
- Vashchenko G. (1994). Educational ideal. *Poltava: Poltava Gazette* No. 7. 102. [in Ukrainian]
- Goncharenko S. (1997). *Ukrainian Pedagogical Dictionary*. Kyiv: Lybid, 376 p. [in Ukrainian]
- Dubiaha S.M., Garabazhii I.M., Stasenko O.V. (2012). Aesthetic education of students of senior classes using the means of artistic expression. *Scientific newsletter of Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical*

- Педагогіка*. (8), 96–104.
- Лисенко, Н. (2016). Підготовка майбутніх педагогів до організації естетичного виховання дітей із ЗПР у руслі спеціальної педагогіки. *Освітній простір України*. 7, 70–75.
- Мазоха, Д., & Опанасенко, Н. (2005). Педагогіка: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 130 с.
- Сухомлинський, В. (1997). *Павлівська середня школа*. Вибрані твори у 5-ти томах. Київ: Вища школа, Т. 4, 330 с.
- Шевченко, Ю., & Дубяга, С. (2014). Професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів до формування естетичної компетентності учня. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: Педагогіка. 1 (12), 235–239.
- University. Series: Pedagogy (8). P. 96-104. [in Ukrainian]
- Lysenko N. (2016). Preparation of future teachers for the organization of aesthetic education of children with disabilities in the direction of special pedagogy. *Educational space of Ukraine*. Issue 7. 70-75. [in Ukrainian]
- Mazokha D., Opanasenko N. (2005). Pedagogy: study guide. Kyiv: Center for Educational Literature, 130. [in Ukrainian]
- Sukhomlynskyi V. (1997). Pavlyska secondary school. Selected works in 5 volumes. K: Vyshcha shkola, vol. 4. 330 p. [in Ukrainian]
- Shevchenko Y., Dubiaha S. (2014). Professional training of the future teacher of senior classes to the formation of aesthetic competence of the student. *Scientific newsletter of Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University*. Series: Pedagogy, 1 (12). P. 235-239. [in Ukrainian]

Відомості про авторів:**Черкашина Крістіна Анатоліївна**

kris.cherkashyna@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна**Гарабазій Ірина Миколаївна**

mlt.znz24@gmail.com

Ліцей №24 Мелітопольської міської ради
Запорізької області
проспект Соборний, 164, Запоріжжя
Запорізька обл., 69107, Україна

doi: 10.33842/22195203-2024-1-32-245-249

*Матеріал надійшов до редакції 22.04. 2024 р.**Прийнято до друку 16. 05. 2024 р.***Information about the authors:****Cherkashyna Kristina Anatoliivna**

kris.cherkashyna@gmail.com

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine**Garabazhii Iryna Mykolaivna**

mlt.znz24@gmail.com

Lyceum No. 24 of the Melitopol City
Council of the Zaporizhzhia region
164 Soborny Avenue, Zaporizhzhia
Zaporizhzhia region, 69107, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2024-1-32-245-249

*Received at the editorial office 22. 04. 2024.**Accepted for publishing 16. 05. 2024.*